

ה רב משה כהן

כשרות מזון בעלי חיים*

- הקדמה ■ חשש הנאה מבשר המבושל בחלב: גדר איסור הנאה; בשר בהמה טמאה או נבילה בדיון בשר בחלב; סוג הבישול האסור בבשר בחלב; הכרעת הדין ■ איסור תעරובת חמץ במאכל בעל חיים: איסור שהיית חמץ ברשותנו בפסח; איסור הנאה ממחמצן שאינו ראוי למאכל אדם; הכרעת הדין

הקדמה

בתקופתנו, בעלי חיים מסווגים שונים - כגון: דגים, ציפורים, אוגרים, כלבים וחתולים - הפכו לדִיּוֹרִי קבוע בכתים רבים, ומתוך כך גבר הצורך במוצרי מזון זמינים בעבורם. ואכן מוצרי מזון כאלה המשוקים במוכרולים הפכו לדבר שכיח ומוצוי אף התרבות הטכניתות כיצד לייצר מזון זה וכיצד להפוך אותו לאיכותי יותר ובריא יותר בעבר בעלי החיים.

בעקבות תחרות זו נוטות חברות מזון לרערב במוצרי המזון המיעדים לבני בעלי חיים חומרים שעולאים לגורם לאיסור הנאה על פי התורה - כגון בישול בשר בחלב וכן חמץ בפסח. נוכח עובדה זו עולה השאלה האם יש צורך בנסיבות למזון בעלי חיים, ומה ניתן לעשות כאשר מוצרי מזון אלו - שעל פי רוב מיעזרים בחו"ל בעבור השוק העולמי - אינם נושאים כל תועלת. בדברינו להלן נתיחס לשתי בעיות מרכזיות הנלוות לשימוש במזון בעלי חיים: הנאה מחלב ובשר המבושלים ייחודי; והנאה ממוצרי מזון המכילים חמץ.

* המאמר מבוסס על תוכנות העולות מספרי יאכלו ענויים וישבעו: מדריך עיוני הלכתי לכשרות המזון התשע"ז (www.ravcohen.com).

כאן המקום להזכיר כי פעמים רבות שניי ממרכיבי המזון של בעלי חיים עלול לגרום להם להפרעה באכילה ואף להביא למותם. זהו היבט מעשי שיתכן שיש מקום לצרף אותו לשיקולים שיובאו להלן בסניף להיתר, מצד צער בעלי חיים, אם אין דרישת הלכתית חמורה שיש לראותה בה עילה להחלהת סוג המזון.

חשש הנאה מבשר המבושל בחלב

על גבי אריזות רבות של מוצר מזון לבבעלי חיים (כלבים, חתולים וכדו') כתוב שה מוצר מכיל בשר וגם גבינה. יש לדון האם יש בעיה לאכילת זאת לבבעלי החיים שהרי בשר בחלב אסור בהנאה.

גדר איסור הנאה

בגמרא (חולין קטו ע"א) הובאו כמה "לימודים" כדי להוכיח שבשר בחלב אסור בהנאה (אכן, דעת התנא ר' שמעון בן יהודה שהוא שפיר מהר' חיון מותר בהנאה ולא אסור אלא בכישול ואכילה):

א. "לא תאכל כל תועבה" (דברים יד, ג) - ר' אמר לו למד כי בכל מקום שבו נאמר "לא תאכל", גם הנאהASA (אלא אם כן הותר הדבר במפורש, כגון בנבילה שאויה הותר לחתך כלב או לנוכר).
ב. ביחס לפסול המוקדשין שנפדו נאמר "לא תאכלנו", אולם הם כשי מיניהם שכן מחד גיסאים מותרים באכילה ומאנידך-גיסאים הם אסורים בגין ועבודה, ומכאן יש ללמידה כי גם תערובות אחרת של שני מינים - כגון תערובות בשר וחלב - אסורה באכילה. לפ"ז דרך זו, איסור הנאה נלמד מ"לא יהיה קדש בבני ישראל" (שם כג, יח) - כשם שעוזהASA איסור הנאה, כך גם איסור בשר בחלב, שנאמר בו "כי עם קדוש אתה" (שם יד, ב), והוא איסור הנאה.

ג. "לא תאכלו כל נבלה" (שם, יד, כא) - חז"ל למדו שניתן למctor נבילה, אולם אם יבשלו אותה בחלב, כמבעור בסוף הפסוק, אין למctor את התערובות המבושלת.

ד. מהופעתו המשולשת של הפסוק "לא תבשל גדי בחלב אמו" (שמות כג, יט; לד, כו;

דברים יד, כא) יש ללמידה כי איסור בשר בחלב כולל הנאה, אכילה ובישול.

ה. הפסוק "אנשי קודש תהיו לי" (שמות כב, ל) מלמד שיש איסור אכילה בבשר בחלב, ואיסור הנאה נלמד بكل וחומר מעורלה, חמץ וכלי הCRM.

ככלל, ישנן שתי אפשרויות מרכזיות להבין את איסור הנאה וייתכן שהלימודים השוניים המופיעים בגמרא מורים על דרכי שונות בהבנתו אופי איסור הנאה: אפשרות ראשונה

- ההנהה אסורה כחלק מסגירת איסור אכילה (לימודים א-ג); אפשרות שנייה - ההנהה היא איסור עצמאי הנובע ממניעים אחרים של קדושה, תאווה, עכודה זרה וכדומה (לימודים ד-ה). חקירה זו משליכה על דין ההנהה מבשר בחלב: האם היא אסורה מהתורה? האם לוקים עליה? והאם היא נמנית כללו בפני עצמו? גם מוני המצוות נחלקו בהגדרת הלאו של איסור בשר בחלב:

1. הרמב"ם ב"ספר המצוות" מנה שתי מצוות בלבד (לא-תעשה קפו-קפז): איסור בישול ואיסור אכילה; ונראה כי הוא אינו סבור שהשילוש המופיעים של איסור בישול נאמר לשם ריבוי הלאוים, אלא כדי למעט היה, עופ ובהמה טמאה. את איסור אכילה למד הרמב"ם בקלות וחומר מאיסור בישול (משנה תורה, מאכלות אסורות, פרק ט, הלכה ב).¹

בנוגע לאיסור הנהה - הרמב"ם מסביר שלאמנה את הנהה כאיסור בפני עצמו, כיון שאיסור הנהה ואיסור אכילה הם עניין אחד והאכילה היא ממני הנהה, ככלומר איסור הנהה נלמד אף איסור אכילה ולא איסור עצמאי. זו הסיבה שבגינה אין מתחייבים באכילה (אלא רק משום בישול) משומם בשר בחלב במאכל שכבר היה אסור קודם לכן (כنبילה או חלב): הנהה אינה חשובה כהוספה לעניין זה, ולפיכך אין כאן "איסור מוסיף".²

הרמב"ם מבאר גם כי התורה הוסיפה פסוק כיון שאיסור הנהה אינו משתמע מאיסור בישול אלא דווקא מאיסור אכילה, אך לא ניתן היה לכתוב את האיסור בלשון אכילה ("לא תאכל גדי בחלב אמו"), שכן על אכילת בשר וחלב מתחייבים גם כשהאכילה אינה בדרך הנהתו.³

1 דברי המכילתא דרשבי (لد): "לא תבשל גדי בחלב אמו - הרי זה בא לאיסור בישולו קל וחומר אכילהו".

2 אף שחייבים במצב זה משום בישול, אין בכך ממשום "מוסיף" על החтика ביחס לאיסור האכילה שלה שכן זו هي עבירה אחרת. אשר להבהמה טמאה, היא מתחמעת מכל האיסורים וגם משום בישול והנהה לא נאסרה.

3 הרשב"א (חידושים, חולין קיג ע"א, ד"ה ר"ע) בשונה מהרמב"ם ביאר שהتورה נקטה לשון שכן בישול שכן רק בשר וחלב מבשילים אסורים באכילה מהתורה, ונמצא שעייר האיסור הוא בישול והוא לו שלשה סעיפים ולא להפוך, אך אם כן לא ברור מדו"ן נזכר פסוק (להלן "ש כל וחומר מבישול"). ה"לחם משנהה" (מאכלות אסורות, פרק ט, הלכה ב) מבאר שאחת הפסוק צריכה למלוקות משום שאי אפשר ללקות מקל וחומר. ואומנם צריך עיין אם לוקים גם על הנהה שכן יש פסוק נוסף על כך אף פי שאין לאו נורדר להנהה. מדובר בדבוריו של הרמב"ם ב"משנה תורה" (מאכלות אסורות, פרק ט, הלכה א), נראה שאין לוקים על הנהה שכן הוא לא כתוב זאת במפורש אלא רק שיש בכך איסור. לחילופין יתכן שהמהלך הוא כדלהלן: העובדה שהפסוק לא נכתב בלשון אכילה היא כדי לרבות שלא בדרך הנהתו: מקל וחומר יש ללמד שאכילה כאיילו כתובה במפורש כדי שיילכו עליה: הפסוק נזכר כי אין עונשים מן הדין; בהנהה יש פסוק אך אין קל וחומר ולכן היא אינה נחשבת למפרשת בתורה ואין לוקים עליה. ה"משנה למילך" (יסודי התורה, פרק ה, הלכה ח) כתוב בדיון הנהה בעלמא: "ולפ"ז צריכים אנו לומר דג' חלוקים בדבר: כל

2. רס"ג (מצוות לא-יתעשה, סח) ובה"ג (סימן נח) מנו לאו אחד בלבד - בישול בשר בחלב, ומדוברים משתמשיו שזו יסוד האיסור; וממילא כל מה שנאסר בבישול - אפילו בשר נבילות וטריפות - אסור בהנאה וממילא גם באכילה. כך משתמש מדברי הרשב"א (חידושים, חולין קיג ע"א, ד"ה ר"ע) ועוד.
  3. הרשב"ץ (זוהר הרקיע, מנין הלאוין, קצה-קצץ) מנה שלוש מצוות לא-יתעשה: בישול, אכילה והנאה. מדובר נראה כי אין תלות בין מצוות אלו וייתכן שדבריהם ייאסר בבישול והנאה ולא באכילה (כי יהיה אסור מצד אחר כמו נבילה או חלב). כך משתמש מדברי ה"חתם סופר" (שות', חלק ב, סימן צב).
- ה"מרדכי" (חולין, רמז תכחח) כתוב שככל דבר שאסור באכילה מודרבנן, מותר בהנאה; ואולם ה"מגיד משנה" (מאכלות אסורות, פרק ט, הלכה ד) החמיר בכך. הרמ"א (יורה דעה, סימן פז, סעיף א) וה"שולchan ערוק" (שם, סעיף ג) פסקו כי בשול עוף בחלב, האסור באכילה רק מודרבנן, מותר בהנאה, וכותב הש"ך (שם, ס"ק ב) שכך דעת הרמב"ם. ואולם רשל"ל (ים של שלמה, חולין, פרק ח, סימן ק) כתוב שעוף בחלב אסור גם בהנאה, כיון שגזרת רבנן הייתה על הכלול - בישול והנאה.

בשר בהמה טמאה או נבילה בדיון בשר בחלב

מחלוקות זו משמעותית ביותר כאשר אנו באים לדון על מין בשר או חלב שאינו של בהמה טהורה (והוא הדין לבהמה טריפה או בהמה שלא נשחתה כדין). זהה מן הסתם המציגות היותר שכיהה במזון בעלי חיים, במילוי יוצר בחו"ל, ולגביה עולה השאלה: האם במידת שבישולו בשר וחלב כאלו ייחדיו, ייאסר המאכל בהנאה (ולענינו: בהאכלה לבני חיים)?

נחלקו הראשונים האם חל על בישולם בחלב איסור בישול והנאה:

בבשר בהמה טמאה או חלב טמאה, אין איסור בישול מהתורה מבואר בדברי הרמב"ם (משנה תורה, מאכלות אסורות, פרק ט, הלכה ג) וה"שולchan ערוק" (יורה דעה, סימן פז, סעיף ג) בעקבות דברי הגמרא בחולין (קיג ע"א). היו שסבירו (ב"ח ודרישת, יורה דעה, סימן פז) כי ה"טור" (שם) סבור שיש בהם איסור אכילה מודרבנן, אך ה"בית יוסף" (שם)

שאכל דרך אכילתתו וזה מה שהוזכרנו לעליו בלאו או בכרת; וכל שאכל אלא נהגה ממנה אך הוא דרך הנאותו כגון שמכר או נתן דאף שעומד לאכילה מ"מ עומד נמי לימכר וליננתן וכן הסך בשמנן של עroleה דאף שעומד לאכילה עומד נמי לשיכח או לשאר הנאות כגון להדליק את הנר כל שננה דרך הנאותו איסרוו מן התורה אך אין בו מלכות ולא שם עונש; וכל שאכל שלא בדרך אכילה כगון שעירב דבר מור או שננה בהם שלא בדרך הנאותן כגון שעשה מלוגמא מערלה או מחמצז שאלו אין הנאותם לדברים אלו כי אם לאכילה בזה אין בו אפילו איסור תורה כי אם איסורא דרבנן בעלמא ושורי בחולי שאין בו סכנה".

כשרות מזון בעלי חיים

הש"ך (שם, ס"ק ג) והט"ז (שם, ס"ק ב) חילקו על כך וטענו שאין סיבה לאסור מדרבנן דבר האסור בין כה וכלה מדאוריתא באכילה. כמו כן, לא מצאנו איסור כזה בדבריו של אחד מן הראשונים; ואילו היה דבר זה נכון היו גוזרים גם בכישול ובהנאה. משום כך בישולם גם לא יוגדר כאיסור חדש שלבשר בחלב.⁴ בכל אופן נראה שכולי עಲמא אין איסור הנאה במצב זה ולכל היתר ישנו איסור אכילה מדרבנן.

שונה הדבר ביחס לנכויות וטריפות שאסורה בכישול בחלב (של בהמה טהורה) ולגביהן נחלקו הראשונים האם יש מלכות נספota על אכילתן: הרמב"ם (משנה תורה, מאכלות אסורת, פרק ט, הלכה ו) פטר ממלקות נספota; ואילו הרשב"א (חידושים, חולין קיג ע"א, ד"ה ר"ע) חייב. ה"שולחן ערוך" (יורה דעה, סימן פז, סעיף ו) הכריע כדעת הרמב"ם - כלומר שאין מלכות על אכילתן - אך בדבריו לא מבואר מה הדין ביחס לאיסור הנאה.

לאור המחלוקת שראינו לעיל ביחס לאופי איסור ההנאה - סביר החקירה האם הוא תלוי באיסור אכילה או שהוא איסור עצמאי - נחלקו האחרונים האם ישנו איסור מלכות על הנאה מבשר טריפות או נכויות שנתבשלו עם החלב: ה"חתם סופר" (שו"ת, יורה דעה, סימן צב) סבור שלוקים על הנאתן משום שמדובר באיסור עצמאי (וגם לפי מי שסביר שאיסור הנאה תלוי באכילה, הרי שלדעת הרשב"א חייב); ואולם ה"דגול מרביבה" (יורה דעה, סימן פז, סעיף א) סבר שיש להקל כדעת הרמב"ם (הסביר כאמור שאיסור הנאה תלוי באיסור אכילה) וכי כל דבר שאינו נאכל מסיבות אחרות אין לאוסרו בהנאה משום שאין כאן הוספה.

סוג הבישול האסור בבשר בחלב

עוד מקום ספק שנייתן להעלות כאן והוא שגם אם נאמר שאיסור ההנאה נובע מעצם בישולם זה עצמו, יש לבחון איזה סוג בישול הוא הנאסר והאם הוא קיים כאן. באופן עקרוני יש להשוות בישול לעניין זה, לבישול בשבת: בישול על גבי האש ודאי אסור; ובבישול בכלי ראשון תלי במחולקת האם יש צורך שייה על האש. ר' עקיבא איגר (יורה דעה, סוף סימן צא, ס"ק יב) הבחן בין בשר שור לשאר בשר: לדעתו, בבשר שור שאיןו מתבשל בכלי ראשון אלא רק מבלייע ומפליט - איןו עובר על בישול מן התורה; ובשאר סוגים הבשר - עובר מן התורה.

⁴ כפי שמצאנו ביחס לעניין "חותיכת נעשה נבילה" ולענין "חותיכת הרואיה להתכבד" שביהם בשיר בחלב נחשב כאיסור עצמי ואיןו בטל בתערובת. אומנם ב"נקודות הכספי" (שם) כתוב הש"ך שכיוון שככל אחד מהם היותר (החלב הטהור עם הבשר הטהור והבשר הטהור עם החלב הטהור) נעשה נבילה מצד עצמו אף שמתהבר לאיסור באותה העת.

צלי - ה"פרי מגדים" (יורה דעה, סימן פז, משבצות זהב, ס"ק א) וה"פרי חדש" (שם, ס"ק ב) אסרו צלי בשולחן מן התורה, והביאו ראייה כי צלי נכלל בלשון ביישול, מהאמור בקורבן פסח: "ויבשלו הפסח" (דברי הימים ב לה, יג). ר' עקיבא איגר (יורה דעה, סימן פז, ס"ק א) חילק עליהם וסביר שצלוי בשולחן אינו אסור מה תורה, או משומש צלי אינו מבלייע את טעם החלב בשולחן או משומש שדרוך ביישולASAרה תורה ולא צלי.

טייגון - ה"פתחי תשובה" (שם, ס"ק ג) הביא מחלוקת אחרים האם בשולחן המטוגנים יחד אסורם רק מדרבנן, כיון שדרך ביישולASAרה תורה, או שמא יש להשוות דין בשולחן לשנת ובשם שבשבת טייגון בכלל ביישול, והוא הדין כאן. ה"פרי מגדים" (שם) פסק שבהפסד מרוביה יש להקל.

מעושן - דינו של בשולחן המיעושנים יחד הופיע בירושלים (נדרים ז, א) כבעיא שלא אפשריא, ולכן פסקו הרמב"ם (משנה תורה, מאכלות אסורות, פרק ט, הלכה ו) וה"שולחן ערוך" (יורה דעה, סימן פז, סעיף ו) שהחמת הספק אין לוקין עליו, אלא שהעיר הש"ך (שם, ס"ק יג): "אבל איסורא מיה אייכא על אכילתו וגם על עשייתו".

כבישה ומיליחה - אף על פי שבכל האיסורים "כבוש מבושל" ו"מליח קרותה", מכל מקום בבשר בשולחן לאASAרה תורה אלא דרך ביישול, ולכן אף שכבוש ומילוח אסור באכילה מדרבנן (סוף סוף אוכל בשולחן לאASAרה תורה אלא שלא היה בינתיהם) אין בכך משומש אכילת בשולחן המבושלים זה עם זה, וכן לא נאסר הדבר בהנאה ואין בכך משומש ביישול. כך פירשו הכהן (יורה דעה, סימן פז, ד"ה איסור), הש"ך (שם, סימן פז, ס"ק א) וה"פרי חדש" (שם, ס"ק ב).

ביישול פחות ממאלל בניידורסאי - לדעת ה"פרי חדש" (יורה דעה, סימן פז, ס"ק ג), יש בכיבישול פחות ממאלל בניידורסאי רק איסור דרבנן; אולם לדעת ה"חוות דעת" (שם, סימן צא, ס"ק ז) כיון שיש גם בכיבישול זהה נתינה טעם בשולחן וחלב בתבשיל, הרי שיש כאן איסור תורה. הנפקה מינה היא אם מותר ליהנות מה התבשיל, שהרי באיסור דרבנן הנהה מותתרת.⁵

ביישול אחר ביישול - רבו גרשום (חולין קח ע"ב), וה"פרי מגדים" (יורה דעה, משבצות זהב, סימן פז, ס"ק א, בדעת הגהות שערוי דורא), פסקו שהדבר מותר בשם שאין ביישול אחר ביישול בשבת. אולם בשוו"ת שבות יעקב (להלן א, סימן לח) כתוב כי אף שבשבת אין איסור ביישול אחר ביישול הרי שבאיוסר והיתר יש, שכן בשבת תלוי הדבר במלאה

5 ראו ילקוט יוסף, הלכות בשולחן, עמ' ריב.

כשרות מזון בעלי חיים

ואין זה נקרא מלאכה, גם שדבר זה מוגדר כבישול.⁶ ה"פרי מגדים" (יורה דעה, סימן קה, משbezחות זהב, ס"ק ב) וה"חתם סופר" (שו"ת, יורה דעה, סימן פב) כתבו שאם בישול כל אחד בפני עצמו אסור לבשלם יחד, אולם אם בישלם יחד אין איסור אם יבשלם שוב יחד.⁷

בישול שלא נאכל - לפי שיטת ה"קסוף משנה" (טומאת מטה, פרק א, הלכה ב) ייתכן להתריר בישול באופן שאין רגילים לאכול אחרים; לשיטתו, החוב בbishol בשולחן הוא רק במקרה שמדובר בדבר מאכל הנאכל לאחר מכן, שנאסר כדי שלא יבואו לאוכלו.⁸ לאור זאת, במאכל לבבעלי חיים הנעשה על ידי גוים שאינם מוזהרין בbishol בשולחן או באכילתיהם,⁹ לא קיימים איסור בישול ויתכן שגם איסור ההנאה אינו קיים באופן זה משום שמייקרא הדבר אין ראוי למאכל אדם. ואכן ב"פרי מגדים" (הקדמה להלכות בשולחן בחולב) מבהיר שם מעיקרא הבשר או החלב אינם ראויים למאכל אדם, אין איסור תורה בbisholם וממילא אין בהם איסור הנאה.

הכרעת הדין

למעשה, ישנו כמה ספקות המctrופים להתריר תערובת בשולחן המיעודת לבני חיים:

א. ייתכן שהבשר המרכיב את המאכלים הללו הוא בשולחן בעלי חיים טמאים ולכלוי עלמא אין בו איסור הנאה. לא ניתן לברר ספק זה כיון שלא מצוין סוג הבשר הנמצא בתערובת.¹⁰

ב. אם מדובר בשולחן טהורה, הרי שרוב הבשר המיוצר על ידי גוים הוא בשולחן נכויות וטריפות שלגבי נחלקו האחרונים האם הוא אסור בהנאה. למעשה, נראה

6 מעין זאת ראו בחדושי הג"ח על הש"ס (מידורת מישור, התשס"ח), עמ' מה.

7 ראו באורך בילקוט יוסף, הלכות בשולחן, עמ' קפ-קצ.

8 אומנם צוריך עיין על כך מדברי הרמב"ם (משנה תורה, מאכלות אסורות, פרק ט, הלכה ג) שכותב כי חלב מטה לוקם על בישולו ולא על אכילתיו ומוכח מדבריו שאין דין הבישול תלוי באכילה. אולם, יש מקום להבחין בין התהומות ולומר כי אף שההיסטוריה אינם תלויים זה בזה, כוונת ה"קסוף משנה" היא שבישול שאינו מכשיר לאכילה לאו שמייה בישולו כלל לא נאסר.

9 אשר לדיןavit לאיסור לכתחילה על ידי גוי, כתוב הרדב"ז (שו"ת, חלק ג, סימן תתקע) שם וכורי מבטל איסור בעבור יהודי, אין זהו איסור - כיון שמדובר בקנס ויהודי אינו עושה דבר לא קנסו אותו (אלא אם אמר במפורש לגוי לעשות בעבורו). אומנם לקנות מגוי דבר שהתבטל על ידי בששים, כתוב הרדב"ז לאסור דהוי כמבלט איסור לכתחילה: אולם, המהר"ם מלובלין (שו"ת, סימן קד) חלק עלייו והתריר אף זה שכך מציב זה אינו שונה מיהודי שביטול ומותר לאחרם ליהנות מכך.

10 אין להסתמך בעניין זה על דברים שבעל-פה כיון שהוא אינו נאמן למסור מידע אם אינו מסיח לפיו תומו. ראו דברי ה"פתח תשובה" (יורה דעה, סימן קכב, סעיף ו) ביחס לסתם כל גוים שאינם בני יומם.

שההלכה הוכרעה כדעת המקלים בזה במקום ספק, אם כי כמובן לכתהילה יש להחמיר.

ג. גם אם נאמר שישנו איסור הנאה במקורה דלעיל, הרי שהאיסור מותנה בבישול גמור של שני המרכיבים יחד ולא בערבוב גרידא של שניהם, לא בצלילתם או עישונם יחד, ולא כאשר התבשלו בנפרק ורק אחר כך התבשלו שוב יחד.

ד. בשר או חלב המיועד למאכל בעלי חיים הוא פגום על פי רוב למאכל אדם; ובמצב זה לא נאסר בישול בשർ בחלב ולא נאסраה ההנאה.

ה. לכתהילה יש אפוא לבדוק האם מצוי מזון שאינו כולל חלב בתוכו. אומנם, אם בעל החיים הורגלו למזון מסוימים וכעת נתגלה שיש בו חלב, אך החלפת המזון תגרום לו צער רב (בשל קשיי עיכול ושאר הפרעות מעיים) ניתן לסמוך על דעת המקלים. כיון שמקור הבשר המעורב במאכל אינו ידוע, וכיון שמצוויים כאן ספקות שקשה מאד לבררם ביחס למזון לבני חיים, יש להקל בעניין זה - במיוחד במקום צער בעלי חיים.

איסור תערובת חמץ במאכלי בעל חיים

נוסף לבעה שהצגנו לעיל, רבות מתערובות המזון לכלל בעלי החיים כוללות בתוכן כמות מסוימת של מיני דגן מוחמצים ומילא השימוש בהם בפסח עשוי להיות אסור (מדינה הנאה חמץ או מתערובת חמץ, וכן מצד איסור שההיאת חמץ ברשותנו). ידוע כי בקרוב בעלי החיים המתועשים (כתרנגולים, פרות וככבים) מחליפים את המזון קודם הפסח ואף מודאים שלא יימצא כל חמץ במקומות גידולם. שומה علينا לברר האם נכון הדבר בהכרח ומה עליינו לעשות ביחס לשאר מזון בעלי חיים (כגון: דגים, ציפורים, אוגרים וסוסים) שלא תמיד מצוי בעבורם מזון שאינו כולל תערובת חמץ; ויתרה מזאת, שינוי בהרכב המזון שלהם גורם להם פעים רבים לתחלאה ואף למיתה.

איסור שההיאת חמץ ברשותנו בפסח

איסור שההיאת חמץ ברשותו של ישראל במהלך הפסח, מדין "בל יראה ובל ימצא" (שמות יב, יט) וכן מדין מצוות "תשביתו" (יב, טו); ולפיכך יש לו לאדם לבער כל חמץ מרשותו קודם הפסח. זאת ועוד, ישנו איסור הנאה מן החמצן גם אם הוא אינו נאכל על ידי אדם אלא על ידי בעלי החיים שבאחריותו ועל כן אין היתר להאכיל חמץ בפסח (משנה תורה, חמץ ומצה, פרק א, הלכה ב; פרק ד, הלכה א).

אולם, כל זה נכון רק כייחס לחמצץ הרואין למאכל אדם. לעומת זאת, חמץ הפסול מאכילת כל אדם, או שנתעורר בדבר הפסול מאכילת אדם, מותר בקיום בפסח. כך עליה מלשון הרמב"ם (שם, פרק ד, הלכה יב) וכן פסק ה"שולחן ערוך" (אורח חיים, סימן תמב, סעיף ד):

דבר שנתעורר בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל, או שאינו מאכל כל אדם כגון
התריאק וכיוצא בו אף על פי שהוא קיימו אסור לאכלו עד אחר הפסק, ואף
על פי שאין בו מן החמצץ אלא כל שהוא הרי זה אסור לאכלו.

ר' חיים הלוי מבריסק (הידושי הגרא", מאכילות אסורות, פרק טו, הלכה א) כתב שבנקודה זו שונה תערובת חמץ מוחמצ בעין: תערובת חמץ מותרת בהשהיה אפילו אם נפסלה רק מאכילת אדם, בעוד חמץ גמור הותר רק כאשר הוא נפסל מאכילת כלב (כמו פת שעיפשה) שהוא שיעור הביטול ממש חמץ. הסיבה להבחנה זו היא שבתערובת, האיסור נובע רק מן הדין המוחודש של "טעם כעיקר" שביסודותיו קיים ביחס לאכילה, וממילא כאשר החמצץ פסול מאכילת אדם אין מספיק חשיבות לחמצץ כדי לאסור מדין "טעם כעיקר"¹¹, ועל כן אפילו אם אין שישים וננות טעם, הוא בטל ברוב (כמובן, כל זאת בתנאי שהחמצץ הוא מיועט בתערובת ולא רוב, וזאת ניתן לבירור על ידי הסדר בראשית הרכיבים).

משנפסל החמצץ שבתערובת מאכילת אדם, מוגדר הדבר כחמצץ שאין "צורת חמץ" עלייו ומותר בהשהיה (משנה תורה, חמץ ומצה, פרק ד, הלכה י), וכך כתוב גם "מרכבת המשנה" (שם). אומנם, ה"חzon איש" (אורח חיים, סימן קטז, אותיות ז-ח) כתוב שההיתר אמרור דוקא כאשר החמצץ המעורב אינו ראוי להחמצץ עיסות אחרות וכגון שלא ניתן להפריד ביניהם לשאר התערובות, וכך כתוב גם ה"משנה ברורה" (סימן תמב, ס"ק י¹²).

11 יש הטוענים כי מזון הכלבים אכן ראוי לאכילת אדם אלא שאינו מיועד בעבורם. דומה שלפעמי סברת ר' חיים כיון שהדבר אינו מיועד לבני אדם הרי שטעהתו אינה חשובה כדי לאסור מדין טעם כעיקר אף שהוא ראוי לבני אדם. כמו כן יש לד却被 מדברי הרמב"ם כי הוא הבהיר בין חמץ שהוא מאכל כל אדם (ולגביו לא התבטה בביטוי "פסול" כיוון שהוא רק באיסור השהיה והנהא) לבין חמץ הנפסל מאכילת כלב (שלגביו ודרש שהחמצץ ייפסל באופן פיזי ולא רק שלא יהיה מיועד בעבור בני אדם). יזמין עוד כי מדברי הרמב"ם שכותב "מאכל כל אדם" משתחמע שכדי שדבר מה ייאסר ציריך שרוב בני האדם יאכלו אותו, ולא רק אנשים מסוימים, כחולים וכדומה או מי שרעב מאוד.

12 ר' חיים מבריסק כתוב שה坦אי "שלא ראוי לחמצץ עיסות אחרות" קיים רק אם החמצץ בעין ונפסל מאכילת אדם בלבד, ורק אז תנאי זה הוא תחילף לשיעור פגם מאכילת כלב; אולם בתערובת ניתן להקל בפסול מאכילת אדם אפילו אם ראוי לחמצץ עיסות אחרות.

לאור זאת, יشنו הבדל בין מזון שמיוצר בקופסאות או בדחיסה (כמו מזון הכלבים, הצייפות והדגים) - שלא ניתן להפרידו ואינו ראוי להחמצ¹³, ולפיכך אין בו איסור השהייה בפסח (שהרי ודאי שאינו מאכל כל אדם, אף שיש בני אדם המסוגלים לאוכלו) - לבין מזון המכיל תערובת של קש וכדומה יחד עם מזון מוחמצן שנייתן להפרידו מהתערובת באופן טכני כלשון ה"חzon איש" (כגון מזון הפירות והכבשים), ומミלא אסור להשוותו בפסח.¹⁴

איסור הנאה מחמצ שAINO ראוי למאכל אדם

כפי שראינו לעיל, תערובת חמץ שאינו ראוי למאכל אדם מותרת בהשייה ברשותנו בפסח ואסורה באכילת אדם מסוון שיש בכך החשבה של החמצן וכן הוא חוזר וניעור (משנה ברורה, סימן תמב, ס'ק יח). כאן אנו מוננים לחת את התערובת כמאכל לבני החיים ויש להסתפק מסוון איסור הנאה שייתכן שהוא שוקל לאיסור אכילה.

כידוע, חמץ בפסח אסור אף בהנאה. בغمרא (פסחים כא ע"ב) נחלקו האמוראים מניין לומדים איסור זה: לדעת חזקה, למדוהו מהכתוב: "ולא יאכל" (בנפعل) - ככלומר לא יהא בו היתר אכילה, (שכנן סתם הנאות לידי אכילה הן באות, שולחן בדברים דבר מאכל), או לא יעשה בו דבר לצורך אכילה, כגון להסיקו תחת תשילו); ולפי ר' אבהו, כל לשון איסור אכילה שבתורה ממשמעו גם איסור הנאה, עד שיפרט לך הכתוב היתר הנאה. כך או כך, אין איסור הנאה מחמצן בכלל הכתוב "כי כל אוכל חמץ ונכרתה", ואין הנאה מחמצן בפסח בכורת. זאת ועוד, חמץ בפסח, אף שאסור למוכרו או להשתכר בו, אם עבר ומכרו וקיבלו המעות - מותר להנות מהן שאין הדברים נתפסים באיסור כדרכם שאמרו בשאר איסורי הנאה (שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תמג, סעיף ג).

13 ראו גם מאמרו של הרוב אביהוד שורץ "האכלת כלבי ייחידה צבאית בפסח" תחומיין לה 49 (התשע"ה). הרב שורץ ציין (על פי מומחים לדבר) כי ישנה חובה לשמור את הדגנים והעופרים במזון כלבים מחימוץ כיוון שתהיליך זה יוצר חידושים המזוקים לכלבים; ויש להניח שהדברים נכונים גם לגבי שרבעי החיים. זאת ועוד, הרב חיים מיכל לנדר בספרו בדיקת חמץ וביעורו (פרק ב, סעיף כט) כתוב במפורש שכח חמץ המרוטק ומעורב בדברים אחרים אינו ראוי לחמצן.

14 ביחס לתערובת שקשה להפריד את האיסור ממנו אף שרואים אותו, ישנה מחוקקת אחורונית האם האיסור בטל. מדברי הרמ"א (יורה דעתה, סימן קד, סעיף א) נראה שרך ביחס לשערץ, שולוקים על אכילתונו ומטעמה בעדשה, יש איסור באנון זה, אולם בשאר איסורים, אם אי אפשר להוציא את האיסור, מסתבר שהוא יתרbullet; וכך משתמע גם מדברי הש"ך (שם, ס'ק ג; ב"נקודות הכסף" צמצם זאת לשמונה שרצים של תורה או לבריה שלמה). אומנם, ה"ט"ז (שם, ס'ק א), ה"פריחדש" (שם, ס'ק ג) וה"מנחת כהן" (חלק ב, סימן ג) כתבו שם ניתן להזות את האיסור, אין הוא בטל מן התורה. גם מדברי ה"שולחן ערוך" (שם) נראה שהתערובת אסורה במקרה כזה גם כאשר מדובר בשאר איסורים (אפילו כשוחנן ואינו בריה), אלא שניתן במאמן להזות אותו), ולא רק בשערץ.

מכללא איסור ההנאה בחמצן הוא שאף אסור להאכילו לבהמתו. אומנם בירושלמי (פסחים ב, א) יש מי שסובר שמותר להאכילו לבהמת הפקר, אולם יש מי שדורש: "לא אכל חמץ היום אפילו לכליים הררי זה בא לאוסרו בהניה... אפילו לכלב אחרים". טעמו של דבר לפי ה"לבוש" (אורח חיים, סימן תמה, סעיף ו) וה"מגן אברהם" (שם, ס'ק ט) הוא של אדם יש הנאה במאה שמאכיל את הבהמה ומשביעה. הגרא"א (ביבאר הגרא"א, אורח חיים, סימן תlag, ס'ק יד) הוסיף שהאדם אינו מקיים בכך מצוות ביעור. למעשה, המשעה, ה"שולחן ערוך" (אורח חיים, סימן תמה, סעיף ו) אסר להאכיל חמץ לכל בעלי החיים.

"שולחן ערוך הרב" (אורח חיים, סימן תמב, סעיפים כב-כד) קבע כי כל דבר שמותר לקיימו בפסח מותר גם בהנאה. לדבריו, איסור האכילה נובע מכך שהוא מחשייב את הדבר והופך אותו לחמצן, אולם הנאה לא מחשייבה אותו כל כך - עד שייאסר בשנית - וממילא גם אין מקום לאוסרו בהנאה מהשש שיבוא לאוכלו (שננו הוא אינו ראוי למאכל אדם); וכך כתוב גם ה"משנה ברורה" (שם, ס'ק כב) על פי ה"מגן אברהם" (שם, ס'ק ז). לדבריהם, במקרה זה אינו גרווע מפת שעיפשה קודם קודם הפסח (שהרי מדובר בתערובת חמץ ולא בחמצן ממש) שמותר לקיימה וליהנות ממנה והוא הדין כאן. גם ה"חוון איש" (סימן קטז, אות ח) והרב פינשטיין (שו"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק ג, סימן סב) כתבו שיש להקל בעניין זה. אולם מדברי "ערוך השולחן" (שם, סעיף יט) משתמש שולדעתו הדבר אסר בהנאה שכן הוא השווה אותו לאיסור האכילה.

רוב הפסוקים סבורים אפוא כי חמץ שמותר לקיימו מותר גם בהנאה וממילא מותר להאכילו לבעלי החיים; וכך פסק למעשה הרב בן-ציון באב-ישראל (שו"ת אור לציון, חלק ג, סימן ח). יש להדגיש כי למזון לבעלי חיים ישנו ריח שמעט דוחה בני אדם, ועובדה זו מגדרה אותו באופן ודאי כדי דבר שאינו נאכל לרוב בני אדם; ועל כך יש להוסיף כי ודאי שמזון זה אינו מיועד לבני אדם (כפי שמצוין מפורשת על גבי הארץ: "לא למאכל אדם").

דברינו עד כאן אמרו לפי ההנחה כי מדובר בחמצן גמור, אולם פעמים רבות המזון האמור מכיל חמץ נוקשה, ככלומר דגן שעבר תהליך חימוץ חלקי ומעולם לא היה ראוי למאכל אדם. דינו של חמץ נוקשה קל יותר וכאשר הוא מצוי בתערובת, רבים הם המתירים לאוכלו ממש וכל שכן שאין להחמיר ולאסור ליהנות ממנו (משנה ברורה, סימן תמב, ס'ק יט; ערוך השולחן, שם, סעיף יא). לחילופין, פעמים משתמשים במזון זה בكمת חלוט ברותחין שдинו כספק חמץ המותר בהנאה (שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תנד, סעיף ג; משנה ברורה, שם, ס'ק יג).

יש להעיר כי בשות' שואל ומשיב (חלק א, סימן קמא) כתוב שאין להקל בחמץ שאינו ראוי לאכילת אדם אם מעיקרא לא עמד לאכילה אלא לשימוש אחר (וכגון בנידון דין שנועד לצורך בעלי חיים); ובאופן דומה כתוב מהר"ם שיק (שות', אורח חיים, סימן רמב"ב כי יש להחמיר בטבק העשויל להרחה. אולם, מדברי הפסוקים שהבאנו לעיל נראה כי הם לא חשו לדעה זו, שהרי לפיה גם כל מוצרי הניקיון לפסח יהיו אסורים אם הם מכילים תערובת חמץ שאינו ראוי לאכילת אדם - דבר שאינו מקובל על רוב הכל הפסוקים (מן הדין).

הכרעת הדין

ביחס למזון בעלי חיים בפסח ניתן לצרף כמה שיקולים להקל ובתנאי שהחמצן המעורב הוא מייעוט בתערובת (פחות מחמשים אחד אחוזים) ואני רוב. ניתן להבחן בכך על פי ציון האחוזים המופיע על גבי האריזה (ליד הדגנים) או לפי סדר קדימות הרכיבים.

א. רוב מזון בעלי החיים מיוצר לפני פסח באופן שאינו מאפשר להפריד את מרכיביו, כך שגם אם מעורב בו חמץ הוא אינו יכול להחמצץ עיסות אחירות; וכיוון שהוא אינו ראוי למאכל כל אדם - וודאי אינו עומד לכך - הרוי שמותר לקיימו ואף ליהנות ממנו.

ב. מלבד זאת, כיון שמלאכת הילאה נוצר מזון זה חמץ שאינו ראוי למאכל אדם - דין כחמצן נוקשה שאיסורו קל יותר ומילא איסור ההנהה ממנו קל יותר.

ג. החלפת מזון בעלי חיים, בייחود כלבים, עלולה לגרום להם למחלות מעיים ולצער רב. כמו כן יש בדבר הוצאה כספית גדולה ולרכבים מבני החיים אין כל תחליפים למזון הרגיל (או שתחליפים אלה אינם מצויים כלל).

ד. לגבי מזון פרות, כבשים, טרנגולים, סוסים ועוד, יש מקום להקל; אולם כיון שבדרך כלל ניתן להפריד את החמצן משאר מרכיבי המזון, יש לחוש לשיטות שלפיהן אסור להשהותו או ליהנות ממנו.